

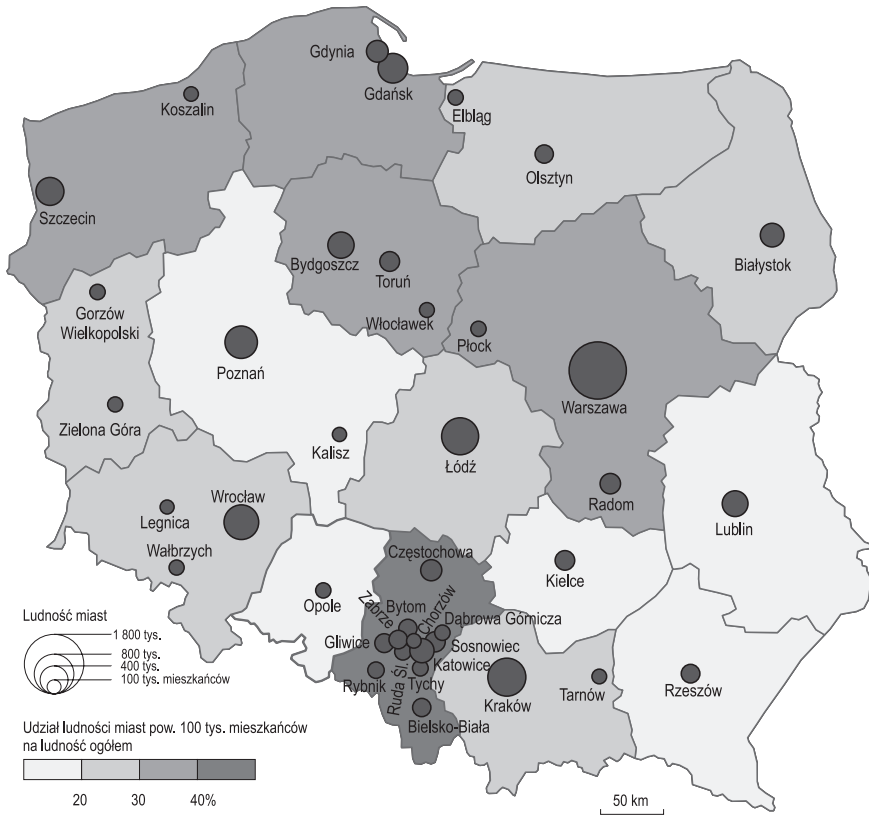
ZBIGNIEW DŁUGOSZ, SZYMON BIAŁY

Przemiany demograficzne w dużych miastach Polski na początku XXI w.

Zarys treści: Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie wymiernych parametrów ruchu ludności i struktur demograficznych w 39 największych miastach Polski na początku XXI w., konkretnie w latach 2001–2012, oraz ich tendencji. Jako wstępny materiał empiryczny wykorzystano dane z Roczników Demograficznych GUS z lat 1993–2012. W przypadku stanu ludności i jej struktur analizie poddano dane z pierwszego i ostatniego roku badanego okresu. Średnie trzyletnie zastosowano w przypadku ruchu ludności, ponieważ wielkości liczbowe charakteryzujące te zmiany często ulegają losowym rocznym odchyleniom. Opracowanie pokazuje obraz demograficzny polskiego społeczeństwa w miastach liczących ponad 100 tys. mieszkańców. Na szczególną uwagę zasługuje zjawisko starzenia się ludności na tle wszystkich miast i terenów wiejskich. Kierunek zmian będzie miał istotny wpływ na stymulowanie dynamiki składowych ruchu ludności w dalszych latach.

Słowa kluczowe: procesy demograficzne, geografia miast, starzenie się ludności

Według danych GUS na koniec grudnia 2012 r. w Polsce było 908 miast (913 – wg stanu z 1 stycznia 2014 r.), z czego 39 to ośrodki duże, liczące ponad 100 tys. mieszkańców (ryc. 1). Pod koniec XX w. liczba największych miast była stała (42), jednak od 2001 r. zaczęła się zmniejszać, a po 2004 r. ponownie się ustabilizowała. Miało to swoje odzwierciedlenie w rozwoju zaludnienia kraju. W skali globalnej od 1993 r. w dynamice zaludnienia zaznaczyły się trzy fazy: słabego wzrostu zaludnienia (do 1997 r.), niewielkiego spadku w latach 1997–2007 i ponownego minimalnego wzrostu (do 2012 r.), co pokrywało się z ogólnymi tendencjami w przypadku wszystkich miast (spadek zaludnienia

Ryc. 1. Miasta powyżej 100 tys. mieszkańców w Polsce w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznika Demograficznego GUS 2012.

odnotowano dopiero w 2012 r.). W przypadku miast dużych od 1994 r. zaznacza się stała tendencja rzeczywistego ubytku ludności. Ten stan rzeczy podyktowany był ogólnymi trendami stymulowanymi czynnikami społeczno-ekonomicznymi. Miały one wpływ na wiele zjawisk związanych z szeroko pojętym ruchem ludności (naturalnym i migracyjnym), a także z uwarunkowaniami struktury demograficznej, które dotknęły ludność całego kraju, w tym także społeczeństwa dużych miast (Długosz 1998, 2005, 2006). W ostatnich latach XX w. odsetek ludności miejskiej w Polsce utrzymywał się na stałym poziomie 61,9%, dlatego analizę sytuacji demograficznej w dużych miastach podjęto dla początku XXI w.

Od 2001 r. udział ludności miejskiej w kraju zaczął spadać i w 2012 r. osiągnął poziom 60,6%, co spowodowane było przede wszystkim procesami suburbanizacji (Zborowski, Raźniak 2013). W ostatnich 20 latach odnotowano spadek odsetka ludności w dużych miastach zarówno względem ogółu mieszkańców kraju, jak i ludności ogółu miast (tab. 1), chociaż w przypadku ostatniego wskaźnika w analizowanych trzech ostatnich latach jego wartość utrzymuje się na niezmiennym poziomie.

Tab. 1. Udział ludności dużych miast Polski w latach 1993–2012 (w %)

Rok	Odsetek ludności w dużych miastach względem ogółu mieszkańców		Rok	Odsetek ludności w dużych miastach względem ogółu mieszkańców	
	kraju	miast		kraju	miast
1993	30,5	49,1	2003	29,4	47,8
1994	30,3	49,0	2004	29,1	47,3
1995	30,2	48,9	2005	28,9	47,2
1996	30,2	48,8	2006	28,9	47,2
1997	30,2	48,8	2007	28,8	47,2
1998	30,0	48,6	2008	28,7	47,1
1999	30,0	48,5	2009	28,6	47,0
2000	29,9	48,3	2010	28,3	46,6
2001	29,8	48,3	2011	28,2	46,6
2002	29,6	47,8	2012	28,2	46,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 1993–2012.

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie wymiernych parametrów ruchu ludności i struktur demograficznych w 39 największych miastach Polski w ostatnim dwunastolecu oraz ich tendencji. Jako materiał empiryczny wykorzystano dane z Roczników Demograficznych GUS za lata 1993–2012 ze szczególnym uwzględnieniem danych statystycznych dla miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców. Do analizy stanu i struktur ludności wykorzystano dane z pierwszego i ostatniego roku analizowanego okresu. Wielkości liczbowe charakteryzujące ruch ludności ulegają często rocznym losowym odchyleniom, dlatego w tym przypadku do analizy zastosowano średnie trzyletnie z lat 2001–2003 oraz 2010–2012.

Wskaźnik dynamiki zaludnienia dla Polski w latach 2001–2012 wyniósł 101. Niewielki wzrost liczby mieszkańców kraju podyktowany był głównie

zwiększeniem się zaludnienia na terenach wiejskich (wskaźnik 104). W przypadku miast odnotowano spadek (wskaźnik 98), który był przede wszystkim konsekwencją wyludniania się dużych ośrodków (wskaźnik 95). Spośród nich największe straty w liczbie ludności poniosły miasta Górnego Śląska, tj. Bytom, Gliwice i Sosnowiec, a także Wałbrzych (tab. 2). Stabilnym poziomem zaludnienia w tym okresie charakteryzował się Olsztyn (minimalny wzrost ludności) i Zielona Góra (nieznaczny spadek zaludnienia). Jedynie w Rzeszowie, Warszawie, Białymstoku, Krakowie i Gdańsku odnotowano w analizowanym okresie wzrost liczby mieszkańców (tab. 2).

Tab. 2. Wskaźnik dynamiki zaludnienia (W_{DZ}) w dużych miastach Polski w latach 2001–2012

Miasto	W_{DZ}	Miasto	W_{DZ}	Miasto	W_{DZ}
Warszawa	107	Kalisz	97	Ruda Śląska	93
Białystok	103	Katowice	91	Rybnik	97
Bielsko-Biała	97	Kielce	96	Rzeszów	112
Bydgoszcz	94	Koszalin	98	Sosnowiec	89
Bytom	87	Kraków	102	Szczecin	98
Chorzów	93	Legnica	94	Tarnów	93
Częstochowa	92	Lublin	98	Toruń	99
Dąbrowa Górna	96	Łódź	91	Tychy	99
Elbląg	95	Olsztyn	100	Wałbrzych	89
Gdańsk	101	Opole	94	Włocławek	94
Gdynia	97	Płock	95	Wrocław	99
Gliwice	89	Poznań	94	Zabrze	91
Gorzów Wlkp.	99	Radom	95	Zielona Góra	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

Na taki stan rzeczy w dużych miastach miały wpływ składowe ruchu naturalnego i migracji ludności, zarówno wewnętrznych jak i zagranicznych. Stwierdzono, że w dużych ośrodkach w analizowanym okresie poziom urodzeń wzrósł średnio z 8,1‰ do 9,6‰ (w miastach ogółem zanotowano wzrost z 8,7‰ do 9,6‰), podczas gdy na terenach wiejskich wielkość ta spadła z 10,9‰ do 9,9‰. Zarówno na początku, jak i na końcu analizowanego okresu różnice w poziomie urodzeń pomiędzy poszczególnymi miastami oscyływały w granicach 2–3‰ (tab. 3). Średnia w latach 2001–2003 w tym zakresie wahała się od ok. 7‰ (Sosnowiec, Łódź, Wrocław) do ponad 9‰

Tab. 3. Zmiany w poziomie średniego współczynnika urodzeń w dużych miastach Polski w latach 2001–2012 (w ‰)

Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12
Warszawa	7,3	11,2	Kalisz	8,7	9,1	Ruda Śląska	8,8	10,5
Białystok	8,3	9,9	Katowice	7,3	9,0	Rybnik	9,0	10,9
Bielsko-Biała	8,3	10,1	Kielce	7,9	9,3	Rzeszów	8,4	10,7
Bydgoszcz	8,3	9,2	Koszalin	7,6	9,0	Sosnowiec	7,0	8,5
Bytom	8,0	9,3	Kraków	8,0	10,1	Szczecin	7,8	8,8
Chorzów	8,2	9,8	Legnica	8,2	9,4	Tarnów	8,5	8,6
Częstochowa	7,9	8,8	Lublin	8,7	10,0	Toruń	8,9	9,9
Dąbrowa Górna	7,5	9,3	Łódź	7,1	8,6	Tychy	8,5	10,7
Elbląg	8,8	8,8	Olsztyn	8,5	9,9	Wałbrzych	7,7	8,2
Gdańsk	8,6	10,0	Opole	7,3	8,8	Wrocław	8,9	8,6
Gdynia	8,4	9,3	Płock	8,8	10,2	Wrocław	7,1	10,0
Gliwice	7,3	9,4	Poznań	8,2	10,7	Zabrze	7,9	9,2
Gorzów Wlkp.	8,3	9,9	Radom	9,4	9,8	Zielona Góra	7,8	9,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

(Rybnik, Radom), natomiast w latach 2010–2012 osiągnęła wartości od 8,2‰ (Wałbrzych) do ponad 11‰ (Warszawa). Jak wynika ze szczegółowej analizy danych, tylko we Wrocławku współczynnik urodzeń uległ zmniejszeniu, w pozostałych dużych ośrodkach wzrósł, przy czym w najwyższym stopniu w Warszawie (o 3,9 pkt.‰), Wrocławiu (2,9 pkt.‰) i Poznaniu (2,5 pkt.‰).

Na powyższy stan rzeczy miała niewątpliwie wpływ tendencja spadkowa zgonów niemowląt i napływ do dużych ośrodków młodych ludzi w wieku prokreacyjnym. Biorąc pod uwagę śmiertelność niemowląt, warto zauważyć, że w latach 2001–2003 przy średniej dla kraju 7,7‰ współczynnik ten był najwyższy w dużych ośrodkach miejskich i wynosił 8,5‰ (na terenach wiejskich 7,7‰), natomiast w latach 2010–2012 jego poziom zbliżył się do średniej krajowej (4,7‰) i wynosił podobnie jak na obszarach wiejskich 4,8‰. Ze szczegółowej analizy poziomu śmiertelności niemowląt (tab. 4) wynika, że na początku XXI w. najwyższymi wartościami tego współczynnika charakteryzowały się takie miasta, jak Gdańsk (18,6‰), Katowice (12,0‰), Zabrze (11,8‰), Ruda Śląska, Chorzów i Bytom (po 11,2‰), natomiast najniższymi (poniżej 4‰) – Olsztyn, Gdynia i Tychy. W latach 2010–2012 rozpiętość wartości ekstremalnych tego wskaźnika w grupie dużych miast wyraźnie się zmniejszyła i wahała się od 2,1‰ (Tarnów) do 6,9‰ (Katowice).

Tab. 4. Zmiany w poziomie średniego współczynnika zgonów niemowląt w dużych miastach Polski w latach 2001–2012 (w ‰)

Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12
Warszawa	6,6	3,9	Kalisz	8,5	4,8	Ruda Śląska	11,2	6,6
Białystok	6,3	4,1	Katowice	12,0	6,9	Rybnik	10,3	5,7
Bielsko-Biała	7,9	6,0	Kielce	6,4	3,5	Rzeszów	8,2	5,2
Bydgoszcz	7,4	5,5	Koszalin	8,1	5,1	Sosnowiec	10,1	5,1
Bytom	11,2	5,4	Kraków	6,9	3,6	Szczecin	7,6	6,5
Chorzów	11,2	4,9	Legnica	7,5	6,8	Tarnów	6,7	2,1
Częstochowa	7,7	4,5	Lublin	9,6	4,2	Toruń	8,0	5,4
Dąbrowa Górna	7,8	5,7	Łódź	8,9	3,5	Tychy	3,8	4,1
Elbląg	5,6	4,5	Olsztyn	3,5	4,0	Wałbrzych	9,9	6,4
Gdańsk	18,6	4,2	Opole	7,2	6,2	Wrocław	8,5	5,5
Gdynia	3,8	4,1	Płock	10,7	5,5	Zabrze	11,8	6,8
Głiwice	7,6	5,8	Poznań	6,1	3,9	Zielona Góra	7,1	6,6
Gorzów Wlkp.	7,9	4,6	Radom	8,9	4,8			

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

W analizowanym okresie niewielki wzrost śmiertelności niemowląt (0,2–0,5 pkt. ‰) odnotowano tylko w Tychach, Gdyni i Olsztynie. W pozostałych miastach zaznaczył się istotny spadek współczynnika, przy czym największy był on w Gdańsku, Chorzowie i Bytomiu.

Na tym tle mniej korzystnie kształtuje się poziom współczynnika zgonów ogółem. O ile w latach 2001–2003 przy średniej krajowej 9,5‰ śmiertelność ogółem w miastach Polski wynosiła 8,7‰ (w dużych ośrodkach 8,1‰), a na wsiach 10,9‰, o tyle w latach 2010–12 przy średniej dla Polski 10,1‰, współczynnik zgonów ogółem dla miast wzrósł do 9,6‰ (analogicznie jak w dużych miastach), natomiast na terenach wiejskich minimalnie się obniżył (do 10,8‰). Na początku analizowanego okresu w grupie dużych miast współczynnik zgonów wahał się od niewiele ponad 7‰ (Olsztyn, Rzeszów) do ponad 11‰ (Wałbrzych, Chorzów, Łódź), natomiast dwanaście lat później od ponad 7‰ (Rzeszów, Białystok) do ponad 13‰ (w tych samych ośrodkach: Wałbrzych, Chorzów, Łódź) (tab. 5). Analiza dynamiki tego parametru wykazała, że w badanym okresie tylko wartość współczynnika zgonów nieznacznie zmalała w Warszawie – do 10,5‰ (o pkt. 0,1‰), natomiast w pozostałych dużych miastach miernik ten wzrósł, przy czym najbardziej w Wałbrzychu (o ponad 2 pkt. ‰).

Tab. 5. Zmiany w poziomie średniego współczynnika zgonów ogółem w dużych miastach Polski w latach 2001–2012 (w ‰)

Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12
Warszawa	10,6	10,5	Kalisz	10,4	10,7	Ruda Śląska	10,3	11,1
Białystok	7,5	7,8	Katowice	10,7	11,7	Rybnik	7,9	8,7
Bielsko-Biała	8,9	9,8	Kielce	7,9	9,2	Rzeszów	7,3	7,5
Bydgoszcz	9,3	10,2	Koszalin	7,6	8,8	Sosnowiec	10,2	11,9
Bytom	9,8	11,5	Kraków	9,4	9,5	Szczecin	9,7	10,3
Chorzów	12,8	13,0	Legnica	9,1	10,4	Tarnów	8,4	8,9
Częstochowa	10,5	11,5	Lublin	8,6	9,3	Toruń	8,3	9,1
Dąbrowa Górń.	9,9	11,1	Łódź	13,4	14,1	Tychy	7,4	8,9
Elbląg	8,5	9,9	Olsztyn	7,2	8,2	Wałbrzych	11,2	13,4
Gdańsk	9,3	9,7	Opole	7,9	9,0	Włocławek	8,6	10,5
Gdynia	8,5	9,6	Płock	7,8	9,6	Wrocław	9,4	10,2
Gliwice	9,0	10,4	Poznań	10,0	10,1	Zabrze	8,6	9,5
Gorzów Wlkp.	7,7	8,8	Radom	8,7	10,1	Zielona Góra	8,2	9,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

Na sytuację demograficzną znaczący wpływ mają migracje. Ich saldo, zarówno w przepływach krajowych jak i zagranicznych, stanowi nie tylko o bilansie ludności, ale także o jej strukturze społeczno-ekonomicznej (Gałka, Dorocki 2013; Długosz, Biały 2014). Rozpatrując saldo obu tych rodzajów migracji, należy stwierdzić (tab. 6), że zarówno na początku, jak i na końcu badanego okresu tylko kilka spośród dużych miast charakteryzowało się dodatnim bilansem. W pierwszym przedziale czasowym (2001–2003) przyrost migracyjny odnotowywały Warszawa i Kraków, wokół których dzięki korzystnemu bilansowi migracji krajowych i zagranicznych, rozwija się szeroka strefa podmiejska cechująca się wysokim dodatnim saldem migracji (Raźniak, Winiarczyk-Raźniak 2014). Olsztyn, Białystok, Zielona Góra, Wrocław, Gdynia i Szczecin dodatkowo saldo zawdzięczały głównie przepływowi wewnętrznym. W drugim przedziale (2010–2012) w grupie miast z dodatnim bilansem znalazł się Rzeszów (wskutek korzystnego bilansu przepływów wewnętrznych), natomiast nie znalazły się w tej klasie Olsztyn oraz Białystok, Gdynia, a także takie miasta, jak: Gdańsk, Bielsko-Biała, Gorzów Wlkp., Kalisz, Płock i Włocławek, mimo dodatniego salda migracji zagranicznych. Według średniej trzyletniej z lat 2001–2003 największe straty demograficzne wskutek migracji poniosły Ruda Śląska (–6,8‰) i Bytom (–6,2‰). Pod koniec

Tab. 6. Zmiany w poziomie średniego współczynnika salda migracji ludności w dużych miastach Polski w latach 2001–2012 (w ‰)

Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12	Miasto	2001/03	2010/12
Warszawa	3,7	3,5	Kalisz	-2,1	-2,5	Ruda Śląska	-6,8	-3,2
Białystok	2,0	-0,6	Katowice	-3,6	-3,5	Rybnik	-2,9	-2,8
Bielsko-Biała	-1,2	-2,0	Kielce	-4,2	-4,1	Rzeszów	-2,5	2,1
Bydgoszcz	-2,5	-3,2	Koszalin	-1,6	-0,9	Sosnowiec	-3,0	-4,2
Bytom	-6,2	-4,7	Kraków	2,3	1,0	Szczecin	0,5	0,0
Chorzów	-4,2	0,3	Legnica	-1,8	-3,1	Tarnów	-4,3	-4,9
Częstochowa	-1,9	-3,0	Lublin	-1,1	-3,2	Toruń	-2,7	-2,4
Dąbrowa Gór.	-0,6	-2,5	Łódź	-1,1	-2,2	Tychy	-4,3	-3,1
Ełbląg	-1,2	-3,3	Olsztyn	3,4	-1,4	Wałbrzych	-4,1	-4,2
Gdańsk	-1,1	-0,1	Opole	-3,1	-1,7	Włocławek	-2,8	-3,6
Gdynia	1,3	-1,8	Płock	-1,4	-4,3	Wrocław	1,3	1,2
Gliwice	-3,0	-3,4	Poznań	-1,6	-4,7	Zabrze	-5,0	-4,7
Gorzów Wlkp.	-0,1	-1,2	Radom	-3,3	-4,2	Zielona Góra	1,4	0,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

analizowanego okresu (2010–12) najmniej korzystny wskaźnik salda migracji odnotowano w Tarnowie (-4,9‰). Z analizy dynamiki bilansu przepływów ludności w badanym okresie wynika, że w większości dużych miast straty te uległy zmniejszeniu, jednak w 14 ośrodkach pogłębiały się, najbardziej w Olsztynie, Poznaniu i Gdyni (powyżej 3 pkt.‰).

Zmiany w poziomie urodzeń i zgonów odbiły się na przyroście naturalnym ludności zarówno w skali globalnej, jak i w poszczególnych jednostkach osadniczych kraju (tab. 7) i wraz z migracjami wpłynęły na kształtowanie się struktur demograficznych. Zmiany te w mniejszym stopniu zarysowały się w strukturze płci, znacznie bardziej natomiast uwidoczniły się w strukturze wieku ludności. Współczynnik feminizacji dla Polski w 2001 r. wynosił 106, przy czym dla dużych ośrodków – 112 (ogółem dla miast – 110). Dla terenów wiejskich zarysowała się równowaga w ilości kobiet i mężczyzn. Analizując szczegółowo sytuację w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców (tab. 8), zauważamy że najwyższymi współczynnikami feminizacji charakteryzowały się wówczas na ogół największe miasta Polski, tj. Łódź (119), Warszawa (117), Olsztyn (116), Poznań i Lublin (115) i Wrocław, Kraków, Toruń i Kalisz (po 114). Najniższe wartości wskaźnika odnotowano w miastach Górnego Śląska: Gliwicach, Rybniku, Rudzie Śląskiej, Bytomiu, Tychach i Zabrzu (105–107).

Tab. 7. Zmiany w poziomie średniego współczynnika przyrostu naturalnego (W_{PN}) ludności w dużych miastach Polski w latach 2001–2012 (w ‰)

Miasto	W_{PN} (‰)		Miasto	W_{PN} (‰)		Miasto	W_{PN} (‰)	
	2001/03	2010/12		2001/03	2010/12		2001/03	2010/12
Warszawa	-3,3	0,7	Kalisz	-1,7	-1,5	Ruda Śląska	-1,5	-0,6
Białystok	0,7	2,0	Katowice	-3,4	-2,7	Rybnik	1,0	2,2
Bielsko-Biała	-0,6	0,4	Kielce	0,1	0,1	Rzeszów	1,1	3,3
Bydgoszcz	-1,0	-1,0	Koszalin	0,0	0,2	Sosnowiec	-3,1	-3,4
Bytom	-1,8	-2,3	Kraków	-1,4	0,5	Szczecin	-1,9	-1,5
Chorzów	-4,7	-3,2	Legnica	-0,9	-1,0	Tarnów	0,1	-0,3
Częstochowa	-2,6	-2,7	Lublin	0,2	0,7	Toruń	0,6	0,8
Dąbrowa Górna	-2,4	-1,8	Łódź	-6,4	-5,4	Tychy	1,2	1,8
Elbląg	0,2	-1,1	Olsztyn	1,4	1,7	Wałbrzych	-3,5	-5,2
Gdańsk	-0,8	0,4	Opole	-0,6	-0,2	Wrocław	0,4	-1,9
Gdynia	-0,1	-0,3	Płock	1,0	0,6	Zabrze	-2,3	-0,1
Gliwice	-1,7	-0,9	Poznań	-1,8	0,6	Zielona Góra	-0,7	-0,3
Gorzów Wlkp.	0,6	1,1	Radom	0,7	-0,3			

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

Tab. 8. Współczynnik feminizacji (liczba kobiet na 100 mężczyzn) w dużych miastach Polski w latach 2001–2012

Miasto	2001	2012	Miasto	2001	2012	Miasto	2001	2012
Warszawa	117	118	Kalisz	114	115	Ruda Śląska	106	106
Białystok	112	113	Katowice	111	110	Rybnik	105	105
Bielsko-Biała	111	112	Kielce	110	112	Rzeszów	113	112
Bydgoszcz	113	112	Koszalin	109	111	Sosnowiec	111	111
Bytom	107	109	Kraków	114	115	Szczecin	110	110
Chorzów	110	110	Legnica	111	111	Tarnów	110	111
Częstochowa	111	113	Lublin	115	117	Toruń	114	115
Dąbrowa Górna	110	108	Łódź	119	120	Tychy	107	107
Elbląg	109	109	Olsztyn	116	114	Wałbrzych	112	112
Gdańsk	112	111	Opole	113	114	Wrocław	111	112
Gdynia	109	111	Płock	109	111	Zabrze	107	107
Gliwice	105	107	Poznań	115	115	Zielona Góra	112	112
Gorzów Wlkp.	109	110	Radom	109	110			

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

W 2012 r. współczynnik feminizacji nieznacznie wzrósł we wszystkich kategoriach jednostek. Dla całego obszaru Polski wyniósł 117, w dużych miastach wzrósł do 114 (dla wszystkich ośrodków miejskich do 111), a na obszarach

wiejskich do 101. Biorąc pod uwagę sytuację w dużych miastach, należy stwierdzić, że w większości z nich nastąpił wzrost przewagi kobiet nad mężczyznami, w nielicznych przypadkach sytuacja kształtowała się na niezmiennym poziomie. Największy wzrost (o 2) odnotowano w Gliwicach, Bytomiu, Gdyni, Koszalinie, Płocku, Kielcach, Częstochowie i Lublinie, natomiast spadek współczynnika feminizacji zaznaczył się najbardziej w Dąbrowie Górniczej i Olsztynie (również o 2). Trudno w tych przypadkach doszukać się prawidłowości regionalnych czy też odnosić je do wielkości miast. Należy założyć, że o wzroście decydowały lokalne względy ekonomiczne (rynek pracy w przypadku migracji) i demograficzne (struktura urodzeń i zgonów w poszczególnych grupach płci).

Jak wspomniano, przemiany spowodowane ruchem ludności wyraźniej odbiły się na strukturze wieku społeczeństwa. Udział ludności w wieku 0–14 lat w 2001 r. kształtował się w Polsce na poziomie 18,2%, przy czym w dużych ośrodkach wyniósł 14,7% (we wszystkich miastach – 16,3), a na terenach wiejskich – 21,1%. W 2012 r. odsetek ten wyraźnie się obniżył: ogółem dla kraju do poziomu 15%, w dużych miastach do 13,2% (ogółem w miastach – 13,9%), a na wsiach do 16,8%. Oznacza to, że w największych ośrodkach, jakimi są miasta powyżej 100 tys. mieszkańców, spadek ten był relatywnie najmniejszy. Szczegółowa analiza udziału dzieci w wieku 0–14 lat w dużych miastach wykazała (tab. 9), że w 2001 r. najwyższym odsetkiem tej kategorii społeczeństwa charakteryzowały się: Radom (18,2%), Rybnik (18,1%), Tarnów (17,3%) i Elbląg (17,2%), a najniższymi na ogół większe ośrodki, m.in. Warszawa (12,3%) i Łódź (12,6%).

W 2012 r. do grona miast o najwyższym udziale dzieci dołączyły takie miasta, jak: Ruda Śląska, Rzeszów, Płock i Bielsko-Biała (powyżej 14%), natomiast najniższym współczynnikiem (poniżej 12%) charakteryzowały się Łódź, Sosnowiec i Katowice. Analizując wielkość zmian w latach 2001 i 2012, można stwierdzić, że tylko w Warszawie udział ludności w wieku 0–14 uległ zwiększeniu (o 1,3%). W pozostałych miastach obniżył się, przy czym w najwyższym stopniu w Tarnowie (o 4,1%) oraz Radomiu, Zabrze, Włocławku, Elblągu i Rybniku (ponad 3 pkt.%).

Wzrost udziału ludności w wieku powyżej 65 lat był porównywalny do odsetka grupy najmłodszej. Udział tej populacji w Polsce w 2001 r. wynosił

Tab. 9. Udział ludności w wieku 0–14 lat w dużych miastach Polski w latach 2001–2012 (w %)

Miasto	2001	2012	Miasto	2001	2012	Miasto	2001	2012
Warszawa	12,3	13,6	Kalisz	16,7	14,0	Ruda Śląska	16,9	14,5
Białystok	16,8	13,9	Katowice	14,7	11,8	Rybnik	18,1	14,9
Bielsko-Biała	15,9	14,0	Kielce	15,3	13,0	Rzeszów	16,2	14,3
Bydgoszcz	15,4	13,0	Koszalin	14,7	12,8	Sosnowiec	13,4	11,7
Bytom	16,1	13,2	Kraków	14,3	13,0	Szczecin	14,4	12,8
Chorzów	15,6	13,9	Legnica	16,3	13,5	Tarnów	17,3	13,2
Częstochowa	15,3	12,5	Lublin	15,5	13,5	Toruń	15,8	13,6
Dąbrowa Górna	14,4	12,8	Łódź	12,6	11,7	Tychy	16,6	13,9
Elbląg	17,2	13,9	Olsztyn	15,4	13,6	Wałbrzych	14,6	12,1
Gdańsk	15,1	13,4	Opole	14,4	12,2	Włocławek	16,8	13,4
Gdynia	15,0	13,4	Płock	16,7	14,1	Wrocław	13,2	12,5
Gliwice	14,4	12,9	Poznań	14,1	13,0	Zabrze	16,5	13,1
Gorzów Wlkp.	16,3	14,2	Radom	18,2	14,4	Zielona Góra	14,8	13,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

ogółem 12,5%, przy czym w dużych miastach stanowił 13,3% (we wszystkich miastach – 12%), a na wsiach 13,4%. W 2012 r. w skali kraju odnotowano jego wzrost do 14,2%, przy czym w dużych ośrodkach miejskich wyniósł on 16,3% (ogółem w miastach – 15%), a na terenach wiejskich – 13,7%. Rozpatrując szczegółowo sytuację w grupie analizowanych 39 dużych miast (tab. 10), stwierdzono, że w 2001 r. rozpiętość udziału ludzi starszych wahała się od poniżej 10% (Płock, Tychy) do powyżej 16% (Łódź, Warszawa), natomiast w 2012 r. odsetek ten oscylował od ponad 13% (Tychy, Rybnik, Elbląg, Olsztyn, Rzeszów) do ponad 17% (Chorzów, Gdynia, Katowice, Warszawa, Łódź).

Biorąc pod uwagę dynamikę zmian udziału ludzi starszych w poszczególnych dużych miastach, należy stwierdzić, że wzrost tej grupy ludności zaznaczył się najsilniej w Płocku, Bytomiu i Kielcach (4,8 pkt.%), natomiast najslabiej w Warszawie i Wrocławiu (poniżej 2 pkt.%). Należy wnosić, że sytuacja w tej grupie mieszkańców była w znacznym stopniu efektem m.in. stopniowo wydłużającej się przeciętnej długości trwania życia. O ile w 2001 r. średnia długość życia w Polsce wynosiła dla kobiet 78 lat, a dla mężczyzn 70 lat, o tyle w ciągu dwunastu lat wydłużyła się odpowiednio do 81 i 73 lat (wg danych GUS). Zwiększanie się udziału ludzi starszych wynikało też częściowo ze stopniowego wchodzenia do tej kategorii ludności z liczniejszych

Tab. 10. Udział ludności w wieku powyżej 65 lat w dużych miastach Polski w latach 2001–2012 (w %)

Miasto	2001	2012	Miasto	2001	2012	Miasto	2001	2012
Warszawa	17,0	18,0	Kalisz	12,6	16,5	Ruda Śląska	10,5	14,2
Białystok	11,2	14,1	Katowice	13,2	17,8	Rybnik	10,0	13,4
Bielsko-Biała	12,2	16,1	Kielce	11,4	16,3	Rzeszów	10,7	13,7
Bydgoszcz	12,8	16,5	Koszalin	11,5	15,8	Sosnowiec	12,1	16,1
Bytom	11,4	16,2	Kraków	14,0	16,6	Szczecin	13,3	16,0
Chorzów	13,6	17,0	Legnica	11,5	14,2	Tarnów	11,6	16,3
Częstochowa	13,4	16,6	Lublin	11,9	15,4	Toruń	11,0	14,4
Dąbrowa Górń.	11,7	14,3	Łódź	16,5	18,6	Tychy	9,8	13,1
Elbląg	11,2	13,6	Olsztyn	10,7	13,7	Wałbrzych	14,3	16,6
Gdańsk	13,6	16,5	Opole	11,5	16,0	Włocławek	10,7	14,9
Gdynia	13,2	17,1	Płock	9,6	14,4	Wrocław	14,7	16,6
Głiwice	11,1	15,8	Poznań	13,8	16,4	Zabrze	11,4	15,4
Gorzów Wlkp.	10,6	14,0	Radom	11,5	14,8	Zielona Góra	11,6	15,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

roczników początkowego okresu powojennej kompensacji urodzeń (Długosz, Biały 2013).

Spadek udziału dzieci w wieku 0–14 lat i wzrost odsetka ludności w wieku powyżej 65 lat sprawił, że relacje między poszczególnymi grupami wiekowymi naszego społeczeństwa uległy zaburzeniu, co spowodowało relatywnie szybsze niż wcześniej tempo starzenia się ludności kraju. Proces ten, zapoczątkowany pod koniec lat 80. XX w., nabiera coraz większych rozmiarów, o czym świadczą wskaźniki starości demograficznej wyrażone jako indeks starości (I_{SD}), tj. liczba osób starszych przypadających na grupę w wieku 0–14 lat, oraz tempo tego procesu wyrażane współczynnikiem starzenia się demograficznego (W_{SD}) jako różnica zbilansowanych zmian zachodzących w obu grupach wieku (Długosz 1999). W 2001 r. globalny indeks starości w Polsce kształtował się na poziomie 69, przy wartości dla dużych miast – 90 (dla wszystkich ośrodków miejskich – 74), a dla terenów wiejskich 64. Wg danych z 2012 r. wskaźnik ten dla kraju wzrósł do 95, jego wartość dla dużych miast osiągnęła 123 (dla wszystkich miast – 108), a dla terenów wiejskich 82. Stan w poszczególnych dużych ośrodkach, gdzie zmiany zachodziły bardzo dynamicznie, prezentuje tab. 11. Wynika z niej, że w 2001 r. do najstarszych demograficznie dużych miast w Polsce należało 5 największych ośrodków kraju

Tab. 11. Indeks starości demograficznej (I_{sd}) i dynamika starzenia się ludności (W_{sd}) w dużych miastach Polski w latach 2000–2012

Miasto	I_{sd}		W_{sd} 2001–2012	Miasto	I_{sd}		W_{sd} 2001–2012
	2001	2012			2001	2012	
Warszawa	1,4	1,3	-0,1	Łódź	1,3	1,6	0,3
Białystok	0,7	1,0	0,3	Olsztyn	0,7	1,0	0,3
Bielsko-Biała	0,8	1,1	0,4	Opole	0,8	1,3	0,5
Bydgoszcz	0,8	1,3	0,4	Płock	0,6	1,0	0,4
Bytom	0,7	1,2	0,5	Poznań	1,0	1,3	0,3
Chorzów	0,9	1,2	0,4	Radom	0,6	1,0	0,4
Częstochowa	0,9	1,3	0,5	Ruda Śląska	0,6	1,0	0,4
Dąbrowa Górń.	0,8	1,1	0,3	Rybnik	0,6	0,9	0,3
Elbląg	0,7	1,0	0,3	Rzeszów	0,7	1,0	0,3
Gdańsk	0,9	1,2	0,3	Sosnowiec	0,9	1,4	0,5
Gdynia	0,9	1,3	0,4	Szczecin	0,9	1,2	0,3
Gliwice	0,8	1,2	0,4	Tarnów	0,7	1,2	0,6
Gorzów Wlkp.	0,6	1,0	0,3	Toruń	0,7	1,1	0,4
Kalisz	0,8	1,2	0,4	Tychy	0,6	0,9	0,3
Katowice	0,9	1,5	0,6	Wałbrzych	1,0	1,4	0,4
Kielce	0,7	1,3	0,5	Włocławek	0,6	1,1	0,5
Koszalin	0,8	1,2	0,5	Wrocław	1,1	1,3	0,2
Kraków	1,0	1,3	0,3	Zabrze	0,7	1,2	0,5
Legnica	0,7	1,1	0,4	Zielona Góra	0,8	1,1	0,4
Lublin	0,8	1,1	0,4				

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników Demograficznych GUS 2001–2012.

oraz Wałbrzych, natomiast w 2012 r. grupa ta powiększyła się o takie miasta, jak: Katowice, Sosnowiec i Gdynia.

Nie wszystkie spośród analizowanych miast charakteryzowały się w badanym okresie najwyższą dynamiką starzenia się mieszkańców. W latach 2001–2012 najszybciej starzało się społeczeństwo takich miast, jak: Tarnów, Częstochowa, Opole, Kielce, Zabrze, Bytom i Włocławek oraz Katowice i Sosnowiec. Jedynie w Warszawie odnotowano minimalne odmładzanie się struktury ludności, co należy wiązać z imigracją ludzi młodych generujących relatywnie wyższy poziom urodzeń i dzietności (Kurek 2012).

Zmiany demograficzne i trendy w wielkości podstawowych mierników ruchu ludności wzajemnie na siebie oddziałujących wpływają na obraz społeczeństwa w przestrzeni geograficznej, również w dużych miastach. Z punktu widzenia ekonomiki kraju szczególnie niekorzystny obraz rysuje się

w sferze starości demograficznej. Jeszcze do niedawna starzała się głównie polska wieś; wskutek odpływu ludzi młodych. Po ustabilizowaniu się dynamiki procesu starzenia się ludności na terenach wiejskich, proces ten objął w znacznym stopniu miasta, szczególnie te największe. Parametry demograficzne stymulujące poziom urodzeń, migracje zewnętrzne i zagraniczne ludzi młodych, dietność, długość trwania życia i struktur wieku społeczeństwa są szczególnie istotne dla ogólnej sytuacji panującej w kraju. Szeroko pojęte trendy w polityce społeczno-ekonomicznej zadecydują o tym, jak głęboko i w jak dalekiej przyszłości proces ten dotknie poszczególne ośrodki w Polsce.

Literatura

- Długosz Z., 1998, *Próba określenia zmian starości demograficznej Polski w ujęciu przestrzennym*, Wiadomości Statystyczne, 3, GUS-PTS, Warszawa, 15–25.
- Długosz Z., 1999, *Sytuacja demograficzna w dużych miastach Polski na tle kraju w świetle procesu starzenia się ludności*, [w:] L. Kaczmarek (red.), *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany*, Zeszyty konferencyjne XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Katedra Geografii Miast i Turystyki Uniwersytetu Łódzkiego, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, 71–79.
- Długosz Z., 2005, *Population movements in large Polish cities in 1988–2002*, Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 4, Toruń, 25–36.
- Długosz Z., 2006, *Migration of population in big Polish cities as compared to smaller cities and towns in the light of selected parameters of the migration process*, Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 6, Toruń, 33–50.
- Długosz Z., Biały S., 2013, *Starzenie się ludności Polski na tle Europy w perspektywie 2030 i 2050 r. w świetle wybranych parametrów*, [w:] P. Raźniak (red.), *Społeczno-ekonomiczne przemiany regionów*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków, 9–19.
- Długosz Z., Biały S., 2014, *Selected aspects of permanent emigration from Poland (2001–2010)*, [w:] D. Szymańska, J. Biegańska (red.), Bulletin of Geography. Socio-economic Series, 23, Nicolaus Copernicus University Press, Toruń, 25–37.
- Gałka J., Dorocki S., 2013, *Rola emigracji klasy kreatywnej w przemianach gospodarki innowacyjnej w Polsce*, Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 23, 91–103.

Kurek S., 2012, *Przemiany demograficzne w Polsce w świetle teorii drugiego przejścia demograficznego w ujęciu przestrzennym*, [w:] A. Rączaszek (red.), *Demograficzne uwarunkowania rozwoju społecznego*, Zeszyty Naukowe, 98, Studia Ekonomiczne, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, 217–230.

Raźniak P., Winiarczyk-Raźniak A., 2014, *Influence of the societal security level on population migrations in Poland*. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 120, 2–12.

Roczniki Demograficzne, 1993–2012, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Zborowski A., Raźniak P., 2013, *Suburbanizacja rezydencjonalna w Polsce – ujęcia badawcze i ocena procesu*, *Studia Miejskie*, 9, 37–50.

Demographic changes in large cities in Poland at the beginning of the 21st century

Summary

The aim of the study is to present the trends of measurable rates of population movement and statistic parameters of demographic structures in the 39 biggest cities in Poland at the beginning of the 21st century in 2001–2012. In the introduction basic data from 1993–2012 have been presented. Data from the initial (2001) and final (2012) year of the period have been used for analyses of the condition and structure of the population. The mean values of three-year period have been used for analysis of the movement of people, because the annual rates that characterize these changes are often random deviated. Analyses are based on data available in of Demographic Yearbooks of Poland published by Central Statistical Office in 1993–2012.

The paper shows a demographic pattern of Polish society in cities with population over 100,000 inhabitants. Article is focused on phenomenon of ageing on the background of all the municipalities and countryside. The development of demographic changes will have a significant effect in stimulating the growth of population and movement of people rates in subsequent years.

Keywords: demographical processes, urban geography, aging of the population

Zbigniew Długosz

Instytut Geografii, Uniwersytet Pedagogiczny

ul. Podchorążych 2, 30–198 Kraków

zdlugosz@up.krakow.pl

Szymon Biały

Instytut Geografii, Uniwersytet Pedagogiczny

ul. Podchorążych 2, 30–198 Kraków

bialysz@up.krakow.pl

